

Віталій Яроцький,

докт. юрид. наук, професор,

член-кореспондент Національної академії правових наук України,

заслужений діяч науки і техніки України,

завідувач кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ П.Д. ГУЙВАНА «ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ СТРОКІВ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ»¹

Монографія «Теоретичні питання строків у приватному праві» – ґрунтовне й досить цікаве дослідження автора, яке має серйозне теоретичне значення. Вона встановлює цілісну концепцію темпорального регулювання матеріальних відносин. Згідно з такими концептуальними уявленнями, у рецензованій монографії проаналізовано велику кількість питань, пов'язаних, зокрема, з такими напрямками, як визначення правової природи цивільних строків, напрацювання єдиних закономірностей їх правового регулювання, значення конкретного терміну в межах тривалості строку, встановлення об'єктивних відмінностей окремих видів строків, виходячи з їх сутності та правової мети застосування.

Структура монографії зумовлена метою, що ставить перед собою автор, обравши предметом дослідження проблему комплексного темпорального регулювання взаємовідносин, що складаються під час матеріального обігу у приватноправовій сфері, і вироблення на базі ґрунтовного дослідження головних темпоральних чинників суб'єктивних прав пропозицій щодо приведення чинного українського законодавства згідно з реальною сутністю наявних у суспільстві конкретних взаємин.

Основна теза монографічного дослідження, яка заслуговує на підтримку та схвалення, – це встановлення місця і значення цивільно-правових строків як складників змісту суб'єктивного матеріального права, елемента, що визначає обсяг повноважень носія суб'єктивного права в межах дозволеної поведінки управленої особи. Суб'єктивне право в науці визначається як вид і міра належної поведінки управленої особи. Отже, наповнюючи змістом це доктринальне визначення, маємо зазначити про важливість визначення таких ознак суб'єктивного права, як вид і міра можливої поведінки. Така правова категорія, як вид, установлює, яку можливість включає в себе суб'єктивне право,

а міра – у яких межах ця можливість може бути реалізована, адже сутнісне значення поняття «міра» означає величину, розмір, ступінь чого-небудь, те, чим вимірюють щонебудь. Отже, поведінка може й повинна бути вимірюваною. Установлення міри передбачає визначення конкретних показників явища, що вимірюється. Такі виміри щодо суб'єктивного права можуть бути кількісними, якісними, стосуватися місця та способу реалізації повноважень, а також часу їх здійснення. Значення строку, як й інших елементів змісту суб'єктивного права, полягає в тому, щоб забезпечити носієві максимальні можливості для реалізації належного йому права. Але водночас строки покликані гарантувати необхідну визначеність і стабільність цивільного обороту.

Необхідно відзначити, що в цивілістиці дуже небагато наукових праць присвячено з'ясуванню сутнісних елементів обсягу суб'єктивного права, а часові його елементи не досліджувалися взагалі. Отже, монографічна праця П.Д. Гуйвана «Теоретичні питання строків у приватному праві» є суттєвим кроком у теоретичній розбудові темпорального регулювання приватноправових відносин. Оскільки зазначені в монографії доктринальні підходи автора є абсолютно новаторськими, їх рецензування потребує дещо більшого формату, ніж зазвичай.

Надаючи чи санкціонуючи певне право суб'єкту, законодавець разом із тим визначає й ті рамки, в яких останній буде його здійснювати на свій розсуд. Якщо ж уявити, що межі здійснення суб'єктивного права не встановлені нормативно чи контрагентами, варто вважати, що право не є конкретним і визначеним. За таких обставин у науці прийнято казати про декларативність суб'єктивного права та відсутність механізму його реалізації. Отже, автор цілком справедливо вказує, що строк існування і здійснення суб'єктивного права є обов'язковим елемен-

¹ Гуйван П.Д. Теоретичні питання строків у приватному праві: монографія. Харків: Право, 2014. 632 с.

том його обсягу. Виглядає досить переконливою правова позиція автора, за якою час існування суб'єктивного права не може бути негайним, а законодавець, уживаючи цей термін, розуміє негайний період як мінімально необхідний час для реалізації свого права чи виконання кореспондуючого обов'язку боржником. Строк існування, а отже, і здійснення суб'єктивного права може бути визначеним (обмеженим певним конкретним строком), а може бути невизначеним. В останньому випадку момент реалізації права почнеться після отримання боржником вимоги вірителя (цю вимогу останній може висунути коли йому заманеться). Саме регулятивне суб'єктивне право й відповідний обов'язок від цього терміну триватимуть, за загальним правилом, 7 днів, а потім припиняються. У будь-якому разі суб'єктивне регулятивне (непорушене) право обмежене в часі: за визначеності строку його існування – встановленим періодом, за невизначеності – триває сім днів. Невизначеність стосується лише початкового терміну виникнення суб'єктивного права. Після спливу вказаних строків регулятивне суб'єктивне право припиняється. Якщо протягом строку існування регулятивне право було порушене, виникає охоронне правовідношення, а суб'єктивні права на захист у його учасника вже мають іншу тривалість, установлену законом в імперативному порядку, – позовну давність.

Отже, можна погодитися з викладеною в монографії концепцією, що безстрокових суб'єктивних прав насправді не може існувати. Досить популярна в науковій літературі теза про безстроковість окремих прав, таких як право власності, нематеріальні блага (право на авторство тощо), насправді стосується об'єктивних прав. Як відомо, суб'єктивне право тому й зветься суб'єктивним, що належить певному суб'єктові та залежить від нього, на відміну від об'єктивного, яке нікому особисто не належить, а також не залежить від конкретної індивідуальної волі. Суб'єктивне право як одна з базових категорій теорії права виникає та існує на основі норм об'єктивного права як результат задіяння його норм для регулювання конкретних відносин. Унаслідок їх юридичної врегульованості, вони перетворюються у правовідносини, у формі яких існують і здійснюються суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

На відміну від об'єктивного права, яке є сукупністю реальних юридичних норм, суб'єктивне право належить лише певній особі й реалізується виключно за її волею. Така реалізація може відбуватися тільки в обсязі встановлених можливостей. Цей

обсяг, у свою чергу, визначається змістом суб'єктивного права, межами його здійснення та у спосіб, яким воно може бути здійснене. Отже, дія може вважатися правомірною, якщо вона не виходить за межі, встановлені нормами права, які визначають обсяг суб'єктивного права. Саме межі суб'єктивного права вказують, де початок цього права й де його кінець, і визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть учинятися.

Отже, важливим і невід'ємним елементом суб'єктивного права є суб'єкт, який набув його внаслідок настання певних правоформувальних зовнішніх щодо права обставин – юридичних фактів. Тобто час існування суб'єктивного права, якщо він не обмежений нормативно, залежить від волі чи фізичного існування об'єкта права або суб'єкта. Наприклад, річ може бути знищена, відчужена власником, автор чи власник може померти. У всіх указаних випадках відповідне суб'єктивне право припиняється внаслідок певної дії чи події – юридичних фактів. Настання таких фактів можна кваліфікувати як передумови умовних правочинів: права й обов'язки суб'єкта обов'язково виникнуть чи припиняться в разі їх настання, але зарані невідомо коли.

Значним внеском автора в розвиток теорії темпорального правового регулювання є комплексне дослідження меж існування суб'єктивного права в часі. Суб'єктивне право – це свобода суб'єкта. Цивільне законодавство надає управненим особам необхідну свободу поведінки, яка забезпечує перетворення можливостей, що становлять зміст суб'єктивного права, в дійсність. Водночас як саме суб'єктивне право за змістом, так і свобода, що гарантується законом з метою реального здійснення права носієм, не можуть бути безмежними. Свого часу В.П. Грибанов стверджував, що «усяке суб'єктивне право, будучи мірою можливої поведінки управленої особи, має певні межі як за змістом, так і за характером його здійснення. Ці рамки можуть бути більшими чи меншими, але вони існують завжди. Межі є невід'ємною властивістю усякого суб'єктивного права, бо за відсутності таких меж право перетворюється в свою протилежність – свавілля, і тим самим узагалі перестає бути правом»².

У науці давно визнано, що правове становище особи, яке виходить за рамки встановлених меж, залежно від конкретних обста-

² Грибанов В.П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. Москва, 1992. С. 12.

вин може кваліфікуватися як зловживання правом або правопорушення. Заслугує на увагу проведене автором детальне дослідження характеру діяння, вчиненого носієм суб'єктивного права поза часовими межами його існування. Важливим є зроблений при цьому висновок, що зловживання правом з недотриманням його темпоральних координат є неможливим. У будь-якому разі реалізація повноважень, що становлять зміст права до початку чи після закінчення часу його дії, є вчинком без належних повноважень, тобто правопорушенням.

Серед таких, що відзначаються науковою новизною, положень монографії варто відмітити висновки, зроблені автором у монографії «Теоретичні питання строків у приватному праві» щодо відмежування юридичної природи цивільно-правових строків від юридичних фактів. Можна погодитися з фундаментальним твердженням автора, що для суб'єктивного цивільного права строки є не зовнішнім поштовхом, який призводить до руху правовідношення, а внутрішнім чинником, що визначає обсяг повноважень носія в темпоральному вимірі. Ще у 80-ті роки минулого століття висунута наукова теза, що цивільно-правові строки не є різновидами юридичних фактів³. Будучи часовою формою, в якій протікають події й учиняються дії (бездіяльність), строки породжують юридичні наслідки лише у зв'язку з діями та подіями. Інакше кажучи, не спливу певного проміжку часу сам по собі породжує юридичні наслідки, а поведінка управленої особи в цей період⁴. Зазначена характеристика не дає змоги кваліфікувати строк як юридичний факт, тобто таку обставину, що породжує юридичні наслідки, тому його не можна зарахувати ні до дій, ані до подій, що мають правоформувальне значення⁵.

Досі в українській цивілістиці ніхто не розвивав цієї концепції з наукового погляду. У праці П.Д. Гуївана зроблено серйозний подальший крок у напрямі теоретичного дослідження сутності цивільних строків і визначення їх місця у правовому регулюванні матеріальних відносин. Строк є таким самим елементом суб'єктивного права, як й обсяг повноважень, спосіб реалізації, місце здійснення права, але, на відміну

від деяких перелічених складників обсягу суб'єктивного права, строк є обов'язковим елементом. Строки існування та здійснення цивільних прав – це строки, протягом яких правоволоділець у змозі реалізувати ті можливості дозволеної поведінки, які закладені в суб'єктивному праві, фактично це строки існування суб'єктивного права в часі.

Також у монографії автор сформулював деякі концептуально нові власні бачення сутності окремих цивільно-правових строків і надав їм нового змісту, що забезпечує можливість перетворення доктринальних напрацювань у відповідне законодавче забезпечення. Так, надано конкретики відділенню присічних строків від інших – традиційних (автор називає їх ординарними) – строків. При цьому за основу такого розмежування взято не наслідки спливу строку, а відмінності в сутності самих відносин, які регулюються. Присічним за цією концепцією є строк здійснення повноваження власними активними діями носія, спрямованими на отримання нового права (право встановлювальні дії), збереження чи продовження чинного суб'єктивного права. Саме з огляду на особливий характер відносин, темпорально врегульованих присічними строками, і виявляються відмінності у правових наслідках спливу строків.

Заслугує на увагу зовсім нова юридична кваліфікація гарантійних строків, які автор, усупереч традиційному їх зарахуванню в науці до охоронних, вважає регулятивними. При цьому автор надає досить вагоме обґрунтування цієї тези, що потребує, як мінімум, серйозного подальшого вивчення питання та відповідних дискусій, а з огляду на серйозність аргументів, можливо, кардинальної зміни наукових поглядів у цій сфері.

Але монографія привертає увагу не лише своєю фундаментальністю, комплексністю, а й окремим особливостями здійснення наукового дослідження. Скажімо, в праці в усіх її розділах здійснюється різнобічний розгляд відповідної проблематики. При цьому варто відмітити наявність особистого, часто досить специфічного погляду на питання, що вивчаються, включаючи й ті, що є досить відомими та дослідженими. Так, значну цінність становлять глави монографії, присвячені правовому забезпеченню інститутів позовної й набувальної давності. Аргументи та пропозиції автора в цій площині часто бувають спірними й досить радикальними. Але в будь-якому разі, враховуючи їх серйозну обґрунтованість, вони потребують дуже детального та аргументованого обговорення й або прийняття їх спочатку на доктринальному рівні, а потім – нормативному, або обґрунто-

³ Луць В.В. Сроки в гражданских правоотношениях. *Правоведение*. 1989. № 1. С. 40; Луць В.В. Строки і терміни в новому Цивільному кодексі України. *Юридична Україна*. 2003. № 11. С. 4.

⁴ Луць В.В. Сроки в гражданских правоотношениях. *Правоведение*. 1989. № 1. С. 40.

⁵ Луць В.В. Строки захисту цивільних прав: конспекти лекцій зі спецкурсу. Львів: ЛДУ, 1993. С. 4.

ваного відхилення. У жодному разі не можна просто від них відмахнутися, бо автором монографії поставлені серйозні питання, які мають вагоме значення для темпорального регулювання цивільних відносин. Скажімо, попри загальне переконання щодо дієвості правила про застосування позовної давності виключно за заявою сторони в судовому спорі, все ж відверто впадає в очі факт, що такий підхід просто суперечить юридичній природі матеріального строку як межі існування суб'єктивного права. Тому варто погодитися з П.Д. Гуйваном, що це питання має бути досліджено більш ретельно, а відповідне правове забезпечення мусить ґрунтуватися не на засадах доцільності, а виходячи із сутності й змісту реальних взаємин і їх юридичних регуляторів.

У рецензованій роботі також необхідно відмітити глибокий рівень дослідженості наукових і прикладних аспектів наявних проблем, значний взаємозв'язок теорії і практики. Також важливим є те, що практично в кожній главі праці автор, ставлячи

проблему та наголошуючи на її актуальності, надає численні пропозиції й рекомендації стосовно правових способів їх виправлення. Отже, зазначене дослідження вигідно вирізняється серед інших праць у цій сфері цивільстики.

Монографія є суттєвим внеском у вирішення складних методологічних проблем забезпечення адекватного правового регулювання матеріальних цивільних відносин. Практичне значення монографії полягає в тому, що отримані наукові результати можуть бути використані в процесі формування нового темпорального забезпечення різних напрямів цивільного законодавства. Це дає підстави того, щоб високо оцінити результати праці П.Д. Гуйвана. Наукова монографія «Теоретичні питання строків у приватному праві» містить результати ґрунтовного аналізу проблем часового регулювання приватно-правових відносин, відзначається науковою новизною, становить великий інтерес для науковців, фахівців, аспірантів і студентів юридичних спеціальностей.